

MINNESINLAGRING, SYMBOLBILDNING OCH DRÖMMAR

Om inlärnin g och omlä rning på affekt-kognitiv¹ grund: Hur vi skapar nya världsbilder och värderingar genom att drömma²

Av Lennart Ramberg

I kapitlet som följer söker jag samtidigt använda mig av psykoanalytisk och psykoterapeutisk kunskap och ställa denna i förhållande till neurovetenskap. Jag gör det utifrån ett systemteoretiskt tänkande i vilket det inte föreligger en absolut rågång mellan den fenomenologiska hermeneutiska domänen och positivistisk naturvetenskap. Jag söker istället att påvisa samband mellan dessa nivåer eftersom man bara ställvis kan tänka sig kausala relationer mellan dem. Mind, grovt sett psyket, fungerar cybernetiskt med ett nästan oändligt antal variabler och jag hänvisar för en neurovetenskaplig översikt till Kandel et al (2000), samt för ett översiktligt tänkande till L Segal (1986).

Jag är medveten om att ett sådant anslag kan föra till missvisande förenklingar och ett reduktionistiskt synsätt som inte tillräckligt respekterar den kliniska erfarenhet man får genom psykoanalys och med denna besläktade terapiformer. Jag tycker dock att den diskussion som förs om psykoanalytisk metapsykologi och dess relation till modern neurovetenskap är viktig.

Drömmen

Det finns många centrala mentala skeenden i våra liv som är relevanta för den psykoterapeutiskt verksamma personen. Ett av dem är drömmen, vilken Freud med sitt banbrytande verk Drömydning (1900) gjorde till en av psykoanalysens viktigaste domäner.

Låt mig redan inledningsvis säga att vi aldrig riktigt kommer att veta vad som pågår inom oss när vi befinner oss i dröm. Hur nära inpå drömmandet vi än befinner oss, har vi, när vi vaknar, bara kvar några rester i form av en mer eller mindre förståelig och sammanhängande dröm; en produkt som dels är omformad, så att vi kan föreställa oss den, och uttryckt på ett sätt, så att vi kan tåla att höra och se den inför oss åtminstone för en kort stund. Drömmen beskriver således inte minnesinlagringen som sådan, utan avspeglar det Symboliserande Självets (R.1992), ungefär personlighetens, förändringar och dess reflektion över sig själv.

En av hypoteserna i detta kapitel är att den medvetna uppmärksamheten och arbetet med drömmar positivt påverkar personlighetsförändringen i det analytiska/terapeutiska arbetet.

Min tanke är att utifrån nedan beskrivna rön och modeller visa på värdet av att

---

¹ Egentligen drift/motiv – affekt – kognitivt tänkande, vilket dock blir för otympligt att skriva, varför jag i likhet med flera andra använder den kortare termen i texten. Drift och affekt är dock viktigt att särskilja i både teoretiskt och kliniskt sammanhang.

² Innehållet i denna artikel, författad 1998, är något modifierad jämfört med den med samma rubrik som publicerats i Insikten 3/1998. Det har i valda delar hållits som föredrag för kroppsorienterade psykoterapeuter, för Svenska Föreningen för Holistisk Psykoterapi och Psykoanalys och på Psykoterapicentrum 1997-1998. En del text och fotnoter är strukna.

1. låta patienten fördjupa sig i sin dröm både vad gäller drift, affekt och tankeinhåll tillsammans med analytikern (immersion) i en fördjupad överföring,
2. visa på att de grundläggande försvarsmekanismerna bortträngning och förnekande båda avspeglar funktionsblock mellan höger och vänster hemisfär och att aktiv spegling av patientens material därför är till hjälp när han skall integrera detta,
3. den inre kroppsbildens betydelse för symbolbildningen; något som betonar vikten av att lyssna på, och ibland fråga efter, patientens kroppsupplevelser, liksom ens egna, under härbärgeringsprocessen,
4. belysa värdet av att både tolka på drifts- och oidipal nivå (Freud) och delobjektsnivå (Klein-Bion-Meltzer) och samtidigt bringa förståelse för det manifesta innehållet.

Jag inleder med en del data från de senare decenniernas forskning om drömmar. Därefter tar jag upp tankar om vad en symbol är och hur den kan tänkas uppkomma. Utifrån det jag har sagt söker jag utifrån en modell om drömmen visa på ett sätt att se på olika slags drömmar och deras värde för klinisk praxis. Utrymmet kommer inte att tillåta mig att orda alltför mycket om drömmarnas natur på hermeneutisk nivå samt själva arbetet med drömmar. Jag tycker dessutom att det senare hör till ett kliniskt seminarium.

Ett evolutionärt och neuropsykologiskt perspektiv

Man (Winson, 1990) räknar med att för ungefär 140 miljoner år sedan uppstod en utveckling av hjärnfunktionen som tillät däggdjuret att ta lärdom av sina individuella erfarenheter och att inte bara tvingas lita till medfödda reflexer. Vid den tidsperioden fanns redan ett äggläggande däggdjur, Echidnan, ett slags taggig myrslok. Den har en pannlob som är proportionerligt större än något annat djur. Från Echidnans hjärna har man kunnat registrera s k theta-vågor när den uppsöker föda. Theta-vågorna har visat sig avspegla en neurobiologisk process som möjliggör minnesinlagring och jag kommer att återkomma till den senare.

De evolutionärt ännu tidigare djuren, såsom reptiler och ödlor, svarar när de är hungriga, på vissa stimuli med ett stereotypt reflexartat beteende. När reptilen är hungrig uppkommer en inre signal, och finns det samtidigt ett lämpligt yttre stimuli i form av ett byte i närheten, utlöses detta stereotypa reflexbeteende. Bytet fångas och signalen upphör därmed.

Echidnan däremot styrs mer av drift än reflex när den söker föda. Hungerdriften utgör både en signal till och utgör samtidigt en motivator som förstärker sökandet efter föda (Tomkins, 1988). Driften är således inte lika fast förprogrammerad som hungerreflexen och tillåter därför djuret en högre flexibilitet i meningen att Echidnan under sitt sökande efter föda är mer rörlig mentalt och därför mer konstruktivt relaterande till omgivningen. På det sättet lär sig gradvis Echidnan var den kan hitta föda och hur den lättast kan komma åt den.

Under sökandet utsänder hjärnstammen signaler till lukthjärnan som i sin tur leder dem till Hippocampus. Det är en struktur i hjärnan som är nödvändig för att vi skall kunna upprätta ett episodiskt minne³. Hippocampus är dels direkt knutet till helt omedvetna (subcorticala) processer såsom det primitiva känslolivets (Amygdala m.fl.), vilket i sin tur direkt relaterar till det autonoma nervsystemet och olika driftscentra (i Hypotalamusområdet); dels är det (direkt och via

---

³ Ett minne från vårt eget liv som kan återskapas i både bild- och berättelseform. Den typ av minne som är förknippad med kognitionen (diskursiv = vänster, se Wagner et al; icke-diskursiv = höger hemisfär, se Brewer et al. Se dessutom Langer, 1942, Gazzaniga, 1998, R. 1992, s 151 symboliseringskontinuet).

Thalamus) förbundet med hjärnbarken (neocortex) och därmed också, på ett subjektivt plan, medvetandet⁴. Av det skrivna framgår att Hippocampus är nödvändig för att en symbolisk process skall kunna uppstå.

Inläringen sker ”off-line”

I Hippocampus förstärks signalerna med hjälp av en process som avspeglas i EEG som theta-rytm och det är den processen som möjliggör för djuret att förankra det som det nyss lärt sig i långminnet. Den kognitiva minnesfunktionen fungerar nämligen så att de nervimpulser som förmedlar det som skall minnas måste förstärkas för att det ska kunna ske någon inlagring i långminnet. Under theta-rytm sker just detta: Vissa nervceller i Hippocampus och (den ursprungliga) lukthjärnan (rhinocortex) ombesörjer en sådan förberedelse, så att nämnda nervimpulser kan förstärkas⁵. Dessa två olika processer, som tillsammans kan leda till att en episod eller tanke lagras in i långminnet, kallar jag i fortsättningen för theta-aktivitet.

Echidnan måste emellertid både lära sig att hitta mat och dessutom minnas var den fanns; och detta samtidigt som hela cortex är aktivt med att behandla andra processer såsom kontroll av den yttre omgivningen och den egna kroppen. Echidnan kan alltså inte i vakentillståndet renodla inlärandet som sådant, eftersom dess hjärna samtidigt är upptagen med att utföra andra komplexa handlingar såsom att använda motorik och perception för att gå och att orientera sig och skydda sig mot faror. Därför har denna myrslok begåvats med den proportionerligt största pannloben som djurriket skapat. Den lösningen var emellertid alldeles för klumpig för att den evolutionärt skulle vara möjlig att bygga vidare på.

Fr o m pungdjur och senare däggdjur fann emellertid naturen på en ny lösning: En funktion som motsvarar vårt drömmande. Naturen skapade ett slags renodlad minnesinlärningsperiod utan störande inslag från den på vanligt sätt aktiva hjärnan, så att säga ”off line“. Periodvis under sömnen uppkommer en från hjärnstammen styrd aktivitet som stoppar inkommande sensa och utgående motorik. En nervbana⁶ i det centrala nervsystemet (i forts. CNS) gör synbarken alert samtidigt som den nyss omtalade theta-aktiviteten uppstår. Hjärnan kan på detta sätt koncentrera sig på att selektera vilken information som anses viktig för överlevandet och sedan utan störande inslag från annan hjärnaktivitet låta inläringen ske i långminnet.

Vi vet att kaninen i vaket tillstånd enbart har theta-aktivitet när den blir vaksam på omgivningen och stannar upp (apprehension). Katten har theta-aktivitet när den jagar och råttan när den utforskar omgivningen. Den för respektive arts överlevnad viktigaste processen (egenskapen) har fått en prioriterad tillgång till långminnet. Alla dessa däggdjur har emellertid theta-aktivitet under en period av sömnen, den vi kallar för REM-fas.

---

⁴I minnessystemet inräknas man därför förutom neocortex och Hippocampus, Amygdala, Hypothalamus, Thalamus med dess relationer till prefrontala cortex och ”basal forebrain“ med en fylogenetiskt äldre del av cortex. (Christianson, förkortas i forts C, 1994, s 188-191, Le Doux (1994), Mishkiw/Appenzeller (1987), Doty (1989).

⁵ LTP = Long Term Potentiation - Second Messenger, Winson (1990), Kandel (1991, s 1009 – 31; se närmare Izquierdo, I. och Medina, J.H., 1997.

⁶ PGO = Pons-Geniculate-Occipital-banan (Hobson, 1988, Braun et al, 1998)

Hos människan pågår theta-aktivitet under drömmen men vi finner den också under dagen i vissa perioder (mer därom senare). Dessa kan man på olika sätt intuitivt känna igen hos sig själv och i viss mån styra. Det är därför rimligt att tänka sig, att man via halv- och omedveten inläring kan förlägga en sådan period till terapi- eller analystimmen. Det är kanske ett av skälen till att det visat sig lämpligt att ha analystimmar förlagda till samma tid på dagen.

Vi vet ju av erfarenhet att när vi befinner oss i ett mentalt tillstånd, i vilket vi samtidigt både har kontakt med yttvärlden och vår inre värld, och utan att ha någon medveten intention, vi ofta är som mest lyhörda och i djup mening kreativa och nya symbolformer kan bildas. Jag syftar på Bions (1993) reveries, Kelmans (1971, R.1992) processer under communing, ev. Bachelards (1986) meditativa (dag-)drömmier inför lågan från stearinljuset. Vi kan inte med vårt fokuserade medvetande ha direktkontakt med denna process och bristande koncentration och ytlighet leder bara till improduktiva dagdrömmar som snarare utgör hinder för en djupare utveckling (Winnicott, 1993).

Kanske befinner vi oss tidsmässigt nära nyinläringen, när vi är medvetna om att vi drömmar i drömmen, det som brukar kallas lucid dreaming (La Berge, 1985). Vi får i så fall nöja oss med att inför oss själva bevittna de biprodukter som når medvetandet under denna inlärningsprocess och uppleva de känslor som genereras av den. Processerna görs medvetna för oss genom att de ikläds en för oss förståelig och därför iakttagbar form. Det sker oftast visuellt. Verbalt utformade tankar omvandlas följaktligen till bild metaforer.

Om drömmen

Vi känner alla till begreppet REM-fas, den period under sömnen när ögonen rör sig snabbt. Vi vet att den aktivitet inom CNS som ger upphov till drömmar sker under den perioden. Numera anser man dessutom att REM-fasen står för de mer primärprocessororienterade drömmarna och för en dominerande högerhjärneaktivitet, och N-REM, dvs "icke-REM" fasen för de drömmar som har en mer berättande, för det vakna tänkandet mer anpassad, form; en vänsterhjärnedominerad typ av drömmande (Max Stern, 1988, Levin, 1991).

Utifrån vad jag hittills beskrivit kan drömmen beskrivas som minnen från den aktivitet i CNS, där vi väljer ut för oss viktiga skeden att lära oss av, för att sedan jämföra dem med de erfarenheter vi redan tidigare har lagrat i långminnet, för att på detta sätt lagra in dem som anses viktiga att behålla. Minnesinlagringen behöver förstås inte ske på ett medvetet plan. Det visar speciellt erfarenheter från skräckssituationer (LeDoux, 1994) som ju ofta inte kan återkallas i minnet men som likväl effektivt lärs in subcorticalt, så att vi omedvetet kan undvika dem i framtiden.

Forskare om drömmens betydelse

Hobson och Carley (ref. Winson, 1990) hävdade först en hypotes i vilken pannloben bara kaotiskt överöstes med stimuli. De modifierade sedan tesen till att individens egen inre ordning ställdes mot de nya erfarenheterna.

Crick Mitchisons åsikt att neocortex var överbelastad med stimuli och därför periodvis behövde raderas ut - i praktiken en slags avläring - blev senare omvandlad till att man drömde för att minska ansamlingen av fantasi- och obsessivt material, samtidigt som man kunde göra sig av med icke fungerande inläringar som ansågs ligga bakom de bisarra drömmarna.

Winson (1985, 1990) och Levin/Vuckovich (1987, 1992) instämmer i de modifierade påståenden som jag nyss nämnde och anser således att drömmarna utgörs av medvetandegjorda rester från vår kontinuerliga inlärningsprocess. Man kan tänka sig att CNS fylls med så många ansatser till utvecklade föreställningar och handlingar att dessa i drömmen måste få slutföras eller bara laddas ur för att människan ska kunna använda sig av hjärnan på nytt med "fräsch" innehåll. Något liknande verkar ske under dagen då vi, efter utåtriktad aktivitet i 2 - 2,5 timmar, går inåt och tar en paus på 20 minuter från yttervärlden. Vi är under den senare tidsperioden bara "lite borta" eller frånvarande och minns därför sällan denna paus (Rossi, 1986).

I synnerhet sker det emellertid under sömnen. En slags "rå" analogi skulle kunna vara den elchock som man inom psykiatrin använder vid svåra depressioner och psykoser för att hjälpa individen att komma ur dessa tillstånd när inget annat hjälper. Sammantaget pågår under drömperioden således bara en utrensning av för oss oviktiga minnen och en inläring av nytt tänkande. Som jag senare kommer att visa blir den process som ger upphov till drömmen på detta sätt en skapare av symboler och en plats för inre konfliktlösning.

Från en inre direkt representation av yttervärlden till en inre värld av metaforer

När begreppet Mind av Cartesius och andra på 1600-talet definierades som en inre plats för medvetet tänkande, uppstod ett utrymme för metaforen det omedvetna: en metafor som användes flitigt under slutet på 1800-talet. Freuds sätt att använda den metaforen fick en sådan stor genomslagskraft att det omedvetna blev till ett slags virtuell verklighet (Whyte, 1978). Det omedvetna, och senare Detet, var generatören för infantila sexuella önsningar och senare också för aggressiva impulser (Freud 1996, 1921). Uppdelningen av det medvetna och det omedvetna som åtskilda processer har sedan fungerat som ett kliniskt och teoretiskt faktum både inom psykodynamisk terapi och hypnos. Under de senaste decennierna när både klinisk och vetenskaplig forskning har kommit med nya data, har man ändå behållit dessa metaforer om än med olika innebörd.

Hippocampus står som beskrivet i tät kontakt med strukturer för drift och affektsystem samt tänkandet i övrigt. Ett experiment på råttor utfört av minnes- och drömforskaren Winson (och Pavlides, 1989) visar hur en kognitiv inre världsbild kan skapas utifrån en yttre verklighet. Konstlat framdrivna laboratorieråttor har uppfötts i standardiserade burar under flera generationer. Man har visat att en nervcell ("place cell") i Hippocampus kan fås att motsvara en speciell yttre punkt av burens ("place field"). Man har således visat att man hos råttan kan skapa ett bestämt förhållande mellan yttervärld och inre värld – en (entydig) representation således, hur otroligt det än låter för den oinsatte.

Experimentet: En råtta får vaken utforska burens den lever i. En punkt i burens, dvs en speciell del av yttervärlden görs intressant för råttan. Man märker den nervcell i Hippocampus som svarar mot en punkt och samtidigt en annan nervcell, som motsvarar en annan punkt på burens, som inte är lika intressant. Vi minns då att råttans överlevnadsförmåga mycket betingas av att den nyfiket kan orientera sig i yttervärlden och att det då förekommer theta-aktivitet, dvs minnesförstärkningen är

inkopplad. När råtten så somnat kan man iaktta hur den nervcell som motsvarar den intressanta punkten på buren är igång hela tiden och således under drömfasen får ytterligare minnesförstärkning medan den mindre intressanta nervcellen är aktiv som alla andra celler i Hippocampus.

Här kan vi alltså se hur en enkel inre värld formas utifrån en direkt representation av en väl enkel yttre värld. Med en människa är det troligen principiellt ganska likartat. Hennes hjärna är emellertid mycket mer utvecklad bl a vad gäller affektsystemet; hjärnbarken och lillhjärnan är extremt mycket större. Den yttre omgivningen är komplex och växlande. Vår minnesinlagring sker utifrån emotionella erfarenheter, ett drift-affekt-kognitivt tänkande som är mycket mer komplext. Och vi formar inga enkla representationer. En symbol i en dröm betyder således inte något bestämt, utan associerar till många dimensioner samtidigt. Symbolen är inte ett tecken, utan just en symbol. Vår drömvärld utgörs inte av representationer av infantila driftsönskningar, som Freud beskrev, utan är en metaforisk värld där sådana ofta kan anas och så bidra till den metafor som skapas (Langer, 1942, 1972).

Neurologiskt om hjärnans mognad

Fuster (1997), som jag använt som källa för innehållet under denna rubrik, beskriver att cellerna i hjärnbarken redan vid födseln har antagit den funktionella konfiguration (i sex lager) som de har i vuxen ålder. Neuronens kontaktytor (dendriter) med andra neuron ökar emellertid enormt under de första två åren.

Antalet synapser – små specialiserade områden på neuronens yta med uppgift att föra över transmittorsubstans från ett neuron till ett annat – är som flest en tid efter födseln men minskar snart till det antal vi har i vuxen ålder.

Under de följande åren och upp i puberteten stabiliseras gradvis hjärnans funktion och en del neuron, dendriter och synapser försvinner som ett resultat av denna "intrimning".

Man (Mrzljak et al, 1990) har emellertid visat att pyramidcellerna i lager tre fortsätter att ytterligare utmejslas och differentieras ännu i puberteten. Detta faktum är av mycket stor betydelse, eftersom deras uppgift till stor del anses vara att stå i kontakt med andra neuron i hjärnbarken (cortico-corticala förbindelser), en funktion som torde vara en biologisk förutsättning för ett fullödigt associativt tänkande.

Även om vi från födseln har ett större antal hjärnceller och synapser än senare i livet, så tycks dessa inte kunna tas i fullt anspråk förrän vid den tid då de får lämplig "isolering" (myelinisering). Om detta utgör orsaken eller om det bara är ett parallellfenomen till en annan process, därom tvistas det. Tidpunkten tycks emellertid överensstämma. Det torde av detta klart framgå, att varken det nyfödda barnet, tvååringen eller ett äldre barn kan använda sig av hjärnbarkens celler på ett optimalt sätt. Först vid cirka 16 års ålder tycks utvecklingen ha nått den vuxnes nivå och biologiska förutsättningar finnas för ett fullt utvecklat tänkande i dess vidaste bemärkelse.

Trots att de vid födseln bildade synapserna är något färre, har den vuxna hjärnan en enorm grad av plasticitet, eftersom synapsernas ledningsförmåga, "vikt", kan ökas eller avta, beroende på om de används ofta eller sällan (se vidare kapitel.....). Hjärnans plasticitet medför att minnes- och inlärningsförmågan hos människan blir ofattbart stor.

Följden av ovanstående blir att i början av livet bara vissa delar av hjärnan är "kopplade på nätet", bl a lillhjärnan som enligt Levin spelar en viktig roll i det infantila tänkandet. Därefter kopplas gradvis nya hjärnbarksområden in.

Det är därför rimligt att tänka sig att det lilla barnet först bildar enkla, primitiva kartor över hur det skall kunna relatera till sig självt och omgivningen. Kartor som gradvis ersätts av kvalitativt mer komplexa sådana allteftersom ett större och mer komplext neuronalt nätverk blir tillgängligt. Slutligen utvecklas också kartor för hur man skall förhålla sig till redan etablerade kartor. Detta arrangemang ger möjlighet till ett oändligt antal "metaförhållningssätt", ett faktum Crick (1995) utgår från när han diskuterar artificiell intelligens. Vi kan därför iaktta att det lilla barnets omedelbara förhållningssätt med åldern gradvis ersätts av ett mer sammansatt och reflekterat relaterande. Det är exempelvis först under de senare tonåren som omdömesförmågan börjar likna den vuxnes.

Från proceduralt minne till symboler

Vi tänker oss att barnet alltifrån fosterstadiet och framåt gradvis utvecklar banor och mönster (neurodarwinism, Edelman, 1992) och småningom kartor eller prototyper utifrån vilka vi kommer att jämföra våra senaste upplevelser. Det gäller också upplevelsen av vår egen kropp. Vi måste nämligen ha en dynamisk skuggföreställning av vår egen kropp, när vi utför en rörelse för att kunna utföra den med precision. Det måste finnas en form att kalibrera den mot, att jämföra den med, så att rörelsen kan korrigeras medan man utför den (Damasios somatosensoriska hypotes, 1994). En generalisering av alla dessa "skuggföreställningar" skulle kunna motsvara det som förr kallades det omedvetna kroppsschemat (Schilder, 1950). Kunskapen om mind-body problemet har sedermera fördjupats och givit upphov till nya teoribildningar. Jag tänker på Lakoff (1980, 1987) Johnson (1987) som visat hur vårt språk uppstått i samklang med våra inre kroppsupplevelser. Jag tänker också på George Downings (1997) teoretiska grund för kroppsorienterad psykoterapi, samt den svenska lärargruppens mer praktiskt orienterade bok (red. Wrangsjö, 1987).

De affekt-kognitiva erfarenheter vi gör lagras alltifrån fosterstadiet i form av procedurala minnen (Christianson, 1994, sid. 47). De utgör en slags kunskap och erfarenhet som inte kan formuleras i ord utan som bara finns där och kommer till användning när rätt situation uppstår. Detta i motsats till deklarativt minne som använder sig av språket och ger upphov till diskursiva symboler. I det "känna-tänkande" som vi använder oss av för att skapa symboler nyttjar vi all denna erfarenhet samtidigt, något jag sökte åskådliggöra genom det symboliseringskontinuum jag beskrivit i ett annat sammanhang (1992).

Vi för inom oss samman beståndsdelarna av olikartade interaktioner; dvs de kroppsminnen, de olika slags affekter samt de perceptioner av den andre vi gör i ett slags kuvert, i vilket beståndsdelarna "ligger lösa" men ändå samlade. Det är en fyndig metafor som Daniel Stern (1989) myntat - prenarrative envelope - för det prerepresentationella, procedurala minnet. Först f.o.m. 1,5 års ålder kan vi föra samman dem inom oss till en slags inre form, s k symboler. Vi behöver då inte längre den personen från den interaktionen konkret framför oss, som när vi bara hade tillgång till proceduralt minne, för att tänka om vad vi varit med om, utan vi kan föreställa oss interaktionerna inom oss själva. Flera sådana symboler kan sedan jämföras med varandra. De fungerar i vårt inre som en slags leksaker som kan användas för att tänka kring affekt-kognitiva erfarenheter vi gjort. Med språket utvecklas denna förmåga enormt.

Först då förmågan att symbolisera uppstått kan barnet skapa en teori om livet som går att tänka kring. Livet är nu inte längre bara en summa av olika interaktioner och procedurella minnen utan

barnet kan jämföra dem inom sig själv och utveckla inre föreställningar om vad det innebär att leva. Det utvecklar ett symboliserande själv.

Mahler et al (1984) och Kernberg (1986) förlägger till följd av ovanstående resonemang de första personlighetsskapande konflikterna till sista halvan av andra året. Stern (1985) förlägger konflikten mellan det icke verbala och det verbala självet till denna tidsperiod. Den ursprungliga kleinianska teorin förlägger konflikten mellan schizoparanoidea och den depressiva positionen till 3-4 månaders ålder. Det är emellertid först vid 2 årsåldern som barnet kan föreställa sig en inre konflikt. Innan dess lagras enbart erfarenheterna som procedurala minnen. Freuds (genitala) oidipalkonflikt uppstår först senare.

Barnet kan således först vid 2 års ålder bygga upp en egen inre värld. Den världen, dvs de olika delobjektsuniversa från den schizo-paranoidea samt tidiga formuleringar av den depressiva positionen (Klein, Meltzer, 1988), kommer alla framtida erfarenheter att jämföras med. Som biologiskt korrelerat till denna psykologiska utveckling vet vi att Hippocampus är fullt utmognat vid 2 års ålder. Den inre värld som då bildats har visserligen principiella likheter i sin uppbyggnad med den som laboratorierättan skapade. Människan har emellertid ett mer utvecklat drift- och affektliv samt tänkande, vilket leder till en komplex inre värld med olika affekt- kognitiva kartor, som bl. a. tar sig symboliska uttryck i form av delobjekt och primitiva helobjekt, såsom vi benämner dem inom den psykodynamiska traditionen.

Kliniskt om symbolbildning

Jag tänker åskådliggöra symbolbildning medelst ett kliniskt exempel som jag tagit från Donald Meltzers bok *Dreamlife* (1984). Av utrymmesskäl har jag förkortat framställningen i boken avsevärt. Alltså: Giovanni är 18 månader gammal. Han föddes några månader efter att moderns tidigare barn dött i hjärtfel, varefter hon blev rejält deprimerad. Hon höll sannolikt till följd därav ett emotionellt avstånd till Giovanni. Den konsulterande terapeuten oroade sig nu för en autistisk utveckling: barnet hade olika stereotypier, astmaliknande anfall, kolik och sov dåligt. Intressant just i detta sammanhang är att då Giovanni skall resa sig upp brukar modern sätta fram en stol istället för att låta honom komma upp via hennes egen kropp. När terapeuten mötte honom kunde han inte resa sig utan hjälp. Då han väl var uppe gick han bara mållöst rakt fram utan att vara intresserad av att kommunicera med någon.

Jag sammanfattar här vissa skeenden från den beskrivning som terapeuten givit Meltzer och hans framlidna hustru Martha Harris (*Dreamlife*, s 30-35) till konsultationen hon hade begärt. Terapeuten som utgår från en psykodynamisk tradition och samtidigt använder sig av gestalttänkande är aktiv i sitt relaterande och både konfrontativ och stödjande. De första två sessionerna ägnas till stor del att skapa kontakt. Mina utdrag är från de kommande två:

Vi, dvs terapeuten och Giovanni, sitter på en röd matta i sessionsrummet. Jag rullar fram en boll emot honom. Han undviker den och bryr sig inte, utan skjuter iväg den. Jag lägger honom då på golvet och placerar bollen mellan hans händer och han griper den med ett leende och håller den mot sitt bröst. När jag efter ett tag tar bort bollen, sträcker han sina händer mot mig. Jag skjuter då fram mitt ansikte och så att säga ger honom det istället för bollen. Han börjar andas ansträngt och försöker komma upp och får då hjälp av mig via mitt finger, eftersom han inte kunnat klara av att resa sig själv. Han går ut i korridoren. Småningom lägger jag en stor träring framför honom och han stannar upp framför den och blir så helt stel i kroppen och står sedan och vajar fram och

tillbaka. Jag lyfter ringen med en hand och honom i den andra och ställer honom så inom träringen. Han börjar då på nytt andas våldsamt, varefter jag småningom sänker ringen och han kliver ut ur den.

Session 4. Jag håller upp Giovanni mot vattnet i en tvättfat. Han börjar leka lite med det. Han blir rädd, men går sedan tillbaks till leken igen. Allt under kraftig andning. Efter en kvart blir han så stel i kroppen och slutar andas. Då släpper jag en liten plastfisk i vattnet. Giovanni vänder sig bort och kryper ihop i min famn och ser genast ut att somna. När han vaknar igen släpper jag ned honom på golvet, han stoppar nappen, som han brukar använda, i mun. Den hänger i en guldkedja kring halsen. Sedan börjar han springa och jag rullar träringen i den andra riktningen och han vänder sig om och börjar springa efter den. Han stannar så framför ringen och tar mitt framsträckta finger och börjar så ljuda på ett bestämdare sätt än tidigare "pa-pa-pa", "bu-bu"⁷ När jag går tillbaka till sessionsrummet med den röda mattan springer han före, men tvärstannar framför mattans ytterkant och börjar testa den med sin fot. Jag sätter mig ned på mattan och han börjar gå runt dess kant samtidigt som han darrar, flämtar och har en stötande andning. Jag imiterar hans olika andningsmönster. Han blir då uppmärksam på mig, stannar upp och tittar på mig med huvudet på sned och försöker sedan kliva in på mattan. När jag håller ut mitt finger tar han det i ett fast grepp. Han börjar andas kraftigt och börjar sedan gråta som i nöd... och därpå kliver han så in på mattan och kryper upp i min famn och blir lugn.

Denna vinjett åskådliggör å ena sidan hur Giovanni undviker att överhuvudtaget ta till sig något affekt-kognitivt innehåll: han flyr istället in i ett autistiskt tillstånd genom att springa, använda sig av stereotypier etc. Han kan också genom att ha nappen i munnen skydda den underbara och intressanta omgivningen från hans rasande glupskhets, samtidigt som han själv kan skydda sig mot orala intrång från terapeuten-modern. Å andra sidan ser vi hur han kan identifiera sig med yttre konkreta objekt genom att under sin intensiva uppmärksamhet förlägga (projicera) sitt inre liv in i den röda mattan, träringen och bollen, som kanske påminner om mammas bröst eller kropp. Men han undviker, och identifierar sig således inte i stunden med, terapeutens (och i överförd bemärkelse mammas) ansikte, som ju är mycket mer interaktivt laddat och som i Giovannis fall säkert känns som ett totalt stopp och därför skräckinjagande eller helt likgiltigt (förnekas) för honom. Vi kan se hur han i början bara "tar in" (inkorporerar) föremålen som sådana, men att de sedan gradvis får psykiska laddningar (cathexis), eller bättre uttryckt: Föremålen får affekt-kognitiv mening för honom. Först är det plana ytor, mattan och cirkelns yta inom träringen, sedan tillför terapeuten en potentiell tredje dimension (Meltzer, 1975) som kan ge en vision av en inre värld, vattnet med dess rörliga djup, i vilket han själv liksom plastfisken kan slukas upp.

Han lyfts vänligt in i träringen och upplever sig då kanske innesluten i mammas kropp eller uppslukad av hennes röda mun, varför en klaustrofobisk rädsla uppstår: Han gillar först att leka med vattnet men förstår snart dess nya innebörd att vara mammas inre, och blir rädd för att kunna slukas upp av modern. Vi får sedan följa Giovanni under hans drömarbete och han för då samman ringen, den röda mattan och den begärliga terapeuten till en symbol som, tillsammans med den yttre hjälpen av terapeutens finger, kan stå pall mot den förlamande skrällen, alternativt kallad likgiltighet, han känner inom sig gentemot den deprimerade modern. Han har kunnat gå in i och gå igenom den djupa skrällen som den uppslukande modern, symboliserad av den röda mattan, utgör, samtidigt som mattan också minner om den mottagande terapeuten; terapeuten som också sitter där som verklig person och kan härbärgera hans skräck.

---

⁷ Inte mjuka konsonanter såsom Langers 'lumumba' utan hårda, som 'taketes'.

Jag har valt detta exempel för att visa hur yttre objekt medelst affekt-kognitiva interaktioner (Objektrelationsenheter, Kernberg, 1976) kan bli till en symbol i den inre världen. Det sker genom att drömledes bearbeta de emotionella erfarenheter som då fås. En emotionell erfarenhet är estetisk till sin natur. Den kan inte uttömmande beskrivas i ord (den är icke diskursiv i Langers mening), den kan bara liknas vid något skeende eller objekt från yttrevärlden. De teorier om livet som dessa emotionella erfarenheter ger upphov till i vårt centrala nervsystem, kan bara åskådliggöras inför oss själva i form av liknelser; oftast således i bilder från omvärlden, såsom här mattan, träringen, vattnet med fisken i.

Giovanni kanske senare i sitt liv kommer att drömma om en sprattlande fisk som fångas in i en cirkulär öppning, som blir till en pulserande djupröd trål och han vaknar med en klaustrofob känsla. Eller drömmen kanske fortsätter och övergår i en djup sexuell förening och sedan i en känsla av att vara fri i havet. Symboler skapas av oss själva utifrån våra unika och konkreta erfarenheter. Att aktivt delta i interaktioner i yttrevärlden som ovan är en verksamhet som äldre psykoanalys var skeptisk mot. Yttre handlingar kunde inte förändra inre värld, enbart psykoanalytiskt tolkande kunde. Barnpsykoanalys och barnpsykoterapi har sedermera visat att faktiska interaktioner i terapirummet och utanför kan ge upphov till inre förändringar.

Modern vuxenpsykoanalys och psykoanalytiskt orienterad psykoterapi har visat hur arbetet kring upprätthållandet av ramarna och ett ibland mer aktivt förhållningssätt (parameter) vad gäller patientens relation till yttrevärlden kan bidra till den inre förändringsprocessen. Inom kroppsorienterad psykoterapi använder man sig förutom av den sedvanliga psykodynamiska psykoterapiens instrument också av gestalt- och andra psykodramatiska tekniker samt av metoder att påverka andningen och stresspositioner, i vilka man försätter kroppen i positioner som väcker grundläggande affekt-motoriska mönster till liv. Med en vuxen patient kunde man t ex istället för bollen ha låtit patienten, som liggande på rygg djupandats en tid, sträcka armarna upp mot taket och småningom, om patienten inte spontant redan gjort det, bett honom föreställa sig modern. Vi kunde senare också be patienten att sträcka sig mot terapeutens ansikte och se vad det kunde ge osv. Allt utifrån sedvanlig gestaltterapeutisk tradition.

Det symboliserande självet

Från 18 månaders ålder och något år framåt läggs grunden till vårt Symboliserande Själv, ej att förväxla med Freuds Jag. På grundval av de emotionella erfarenheterna barnet har haft, alltifrån livet i livmodern och framåt och som bevarats som procedurala minnen, sker nu med hjälp av symbolbildandet en evaluering och generalisering av tidigare gjorda affekt-kognitiva erfarenheter. Den procedurella erfarenheten och kunskapen, som ju inte kan formuleras, kan nu anta bestämda former genom symbolbildningen. Barnet kan så inför sig själv åskådliggöra olika interaktionella processer och hur de upplevts och jämföra dem med andra processer. Man kan säga att en symbol utgör en abstraktion av en eller flera kvalitativt likvärdiga handlingar eller ett förhållningssätt, samt de känslor som dessa ger upphov till.

En symbol är inte entydig. Den associerar inte enbart till en process som ett tecken gör (Langer 1942), utan samtidigt till flera andra processer som har likheter med varandra, både i affektiv och kognitiv bemärkelse.

Barnet kan använda symbolerna som ett slags "leksaker" för att åskådliggöra olika processer i sitt inre. Det kan på detta sätt prova ut olika sätt att organisera sin inre värld. Som en följd av

dessa "experiment i tanken" kan det skapa genomarbetade och situationsövergripande former, representationer. Vi kan utifrån vårt vuxna perspektiv iaktta den tillfredsställelse som barnet tycks uppleva när det med något enkelt ord tycker sig kunna beskriva en interaktion med en närstående, som det nyss deltagit i. Vi kan också iaktta den ökade tillförsikt barnet tycks få när vi bekräftar dess formulering medelst både affektintoning och verbal bekräftelse. I den situationen bekräftar vi egentligen inte barnet utan vi stödjer det snarare i dess ansträngning att skapa en autonomiupplevelse, en autogenitet (Langer, 1967, R. 1992), hos barnet för just den, och till den besläktade, interaktionen. Barnet självt upplever emellertid sannolikt att det "äger", i meningen har magisk makt över, relationen i stunden, medan vi av erfarenhet vet, att barnet just har börjat integrera denna interaktions djupare innebörd som ett av elementen i sitt symboliserande själv. Detta analogt med hur Winnicott (1993) beskriver spädbarnets behov av en illusion som inte får hotas. Det väsentliga har emellertid skett: en interaktionell process har fått en inre form⁸. Kanske vi själva kan uppleva något av motsvarande tillfredsställelse när vi befinner oss i "levande dröm", och (fullt ut) identifierar oss med ett objekt i drömmen och således inte fullt är "oss själva", utan vi subjektiverar en aspekt/en delprocess av vårt symboliserande själv. Kanske vi drömmer att vi är örnar och upplever hur vi flyger med skarp syn och full kontroll för att därefter vakna upp i djup andning och triumfatorisk förundran.

Det symboliserande självet är inte enbart en abstraktion av olika interaktioner vi deltagit i. Ett sådant "mikrosociologiskt" synsätt leder till en reduktiv och "stationär" föreställning om den inre världen. Genom kapaciteten att symbolisera har vi begåvats med en generativ förmåga (Corbalis, ref. Bucci 1997), men samtidigt pålagts ett tvång (Gazzaniga, 1998), att överskrida våra egna givna förutsättningar, att transcendera. Vi formar både fruktbara och förstörande föreställningar som vi kan använda oss av, men de kan också styra oss mot vår egen "medvetna vilja". Det är bara graden av inre förtröstan och förtvivlan som sätter gränserna för föreställningarnas art och "ofrivilliga" föreställningar kommer till stor del att bestämma utformningen av vårt framtida liv.

Gestaltning av symboler

För att barnet aktivt skall kunna föreställa sig olika sätt att vara i och hantera omvärlden och dessutom kunna förmedla dem till andra viktiga personer måste det använda sig av former som de andra kan känna igen. Därför använder sig barnet av de mest laddade upplevelserna och konstanta objekten⁹, som finns i dess yttervärld som byggstenar i sin symbol konstruktion. Dessa används också för att gestalta föreställningar om inre skeenden.

De ursprungliga emotionella erfarenheter som är grundvalen för de grundläggande symbolbildningarna kan schematiskt liknas vid:

1. Mammas, pappas och den egna kroppsytan (Klein, Meltzer).
  2. Tidiga driftsuttryck; såsom hindrad eller djup och lugn andning, hunger, törst, utsöndring, värme/kyla och infantil genital sexualitet (Freud, Klein, Tomkins).
  3. Grundläggande affekt-motoriska mönster (Downing).
  4. Den tidiga motoriska (Johnsen, 1975, Hvid, 1990).
- ¹⁰ och perceptmotoriska (Piaget, 1969) utvecklingen och inte minst

---

5. Barnets yttre objekt i form av bilder av olika interaktioner med familjemedlemmar, leksaker och andra föremål (idiosynkratiskt).

Övergripande symboler och världsbild

En del symboler intar en mer överordnad plats i det symboliserande självet och utgör abstraktioner av mer generella förhållningssätt till livet. De blir symboler för olika slag av psykiska universa, världsbilder, med sina egna förutsättningar, lagar och värden att leva efter (Ramberg, 1992, sid. 60 ff.)

Så kan barnet skapa en bild av ett empatiskt mottagande i form av det Bion (1993) kallar "det tänkande bröstet" en slags kondensation av moderns bröst, bröstvårta och ögon. På samma sätt kan det symbolisera denna omöjlighet i form av det stela, icke empatiska, skoningslösa ögat.

På likartat sätt skapas en anal och phallisk värld etc. Vi känner här igen Freuds utvecklingsfaser och Kleins inre delobjekt.

Vårt Symboliserande själv är således uppbyggt av flera olika slags psykiska universa, utifrån vilka vi förstår oss själva och vår omvärld. De byggs upp kring olika målsättningar och styrs därför av olika värderingar. Vi kan grovt skilja mellan de psykiska universa som grundas på rädsla och otrygghet och därför kretsar kring egocentricitet och kontroll - Kleins (1989) schizo-paranoida position - och de universa som är grundade på djup tillit till sig själv i relation till omvärlden - den depressiva positionen. Grundramarna, matriserna, i dessa psykiska universa förändras något genom de nya erfarenheter livet ger men den ursprungliga beteckningen står kvar. Men de kan också radikalt förändras: Vi talar om att man genom psykoterapi och analys kan åstadkomma en modifiering av karaktären respektive en förändring av karaktärstrukturen.

När vi därför inför oss själva i vuxen ålder föreställer oss dessa universa sker det ofta med en omformulering av de ursprungliga delobjekten eller de primitiva helobjekten. Vi åsyftar då egentligen inte de primitiva värdena utan snarare grundläggande värderingar och grundläggande psykiska universa som utgår från dem och utvecklas hela livet. Se t ex metaforen kvinnobröstet för modern; i drömmen kanske de mjuka kullarna i ett bördigt landskap. Metaforen speglar således inte det konkreta bröstet, det infantila delobjektet, utan kullarna, den trygga gränslöst livgivande relationen i vuxen ålder. (Detta är givetvis inte det enda sättet att symbolisera modersprincipen på.)

Primitiva världsbilder med enkla mål och värderingar utgör således utgångspunkten. När vi använder oss av dessa symboler betyder det inte att vi regredierar i meningen går tillbaks till ett tidigare stadium utan att vi aktualiserar ett slags tänkande som hela tiden finns inom oss och utvecklas, men som grundlagts under vår spä- och småbarnstid. Vårt fortsatta liv bjuder på mer komplexa livssituationer med mer sammansatta mål och värderingar. Här, om inte förr, använder individen andra, mer för sin historia unika bilder och liknelser för att symbolisera erfarenheterna. De är så förknippade med barnets speciella uppväxt och omständigheter att de inte kan anta de universella symbolerna från spädbarnstiden. Det innebär att vi inte kan använda oss av generella symboltolkningar för den enskilda individen, utan måste ta oss tid att finna patientens unika uttryck för sitt Symboliserande Själv.

Värdekonflikter i drömmen

Barnets först anlagda och därför grundläggande psykiska universa avspeglar enkla mål och medel. Bearbetningen av det äldre barnets och den vuxnes emotionella erfarenheter återspeglas i den manifesta drömmen. De mer primitiva delobjektsuniversa, som kan skönjas bakom den manifesta "fasaden" avspeglar grundläggande primitiva världsbilder. Att det i den manifesta drömmen ryms ett eller flera delobjektsuniversa och andra "barnsliga" föreställningsvärldar avspeglar det faktum att olika världsbilder med till dem hörande värderingar aktualiseras i samma reflexion (dröm). De kan existera parallellt med varandra. En tolkning där dessa världsbilder lyfts fram tvingar emellertid fram en värdekonflikt.

Freud talade ju om arbete och kärlek som livets mening. Det psykiska arbetet att på ett självständigt sätt uppnå en personlig kompetens på olika områden (autonomitet) och en utvidgad förmåga till kärlek (tillhörighet, homonomitet, Angyal, 1965) är en naturlig tendens hos människan, som kan störas av dysfunktionella relationer. Den rena sexuella driften och partialdrifternas voyeurism, oralitet och analitet är tidiga och enkla sätt för barnet att uppnå en lustfylld och trygg relation till modern. När t ex bröstet förekommer hos en vuxen i relativt ren form implicerar det i allmänhet infantila lustfyllda förhållningssätt och interaktionsmönster, som av olika anledningar inte övergivits av drömmaren. Vanligt är att man i drömmen beskriver skeenden i "rundad" form eller mer abstrakta mönster som kan minna om bröstet. Man talar då om att driftsinnehållet trängts bort.

Jag ser det emellertid som att drömmaren har genomarbetat och utvecklat världsbilder och värderingar av en högre komplexitet än barnet och att dessa samtidigt står i ett slags naturligt förhållande till den infantila symbolen bröstet - det råder en symbolisk progression. En sådan dröm inger en känsla av organisk helhet. Vid tillfälle kan det emellertid vara lämpligt att i det analytiska arbetet lyfta fram en narcissistiskt färgad delobjektsvärld som ligger dold i den övriga drömmen. En sådan färgas mer av isolering, kyla och hårdhet. Drömmaren kan t ex stå på en snöklädd bergstopp och omnipotent blicka ut över världen.

Jag hoppas ni minns min tidigare beskrivning av rätten som har en exakt representation av yttervärlden, buren, inom sig. Våra hjärnor är naturligtvis mer komplexa. Likväl finns i stort våra första affekt-kognitiva psykiska universa kvar hela livet, även om vi säkert något modifierar dem med tiden. Till dessa fogar sig sedermera andra, mer utvecklade förståelsesätt av individen i förhållande till omvärlden. Det är alltså rimligt att tänka sig att vi (som privatpersoner) uppfattar och tolkar en emotionell situation i stunden utifrån flera olika psykiska universa samtidigt och därefter gör en eller flera tolkningar av situationen; kanske en medveten och flera omedvetna. Under sömnens REM och N-REM-faser jämför vi den senare tidens viktigaste emotionella erfarenheter med våra tidigaste världsbilder. Under N-REM-fasen (Levin) beslutar vi oss så småningom för en sammanhängande förståelse eller handling.

På grundval av fynd från patienter där Hippocampus tagits bort eller skadats och från undersökningar av patienter som behandlats med den tidigare formen av 'el-behandling', ECT (Electro Convulsive Treatment, ref. Squire av Winson, 1985, sid. 15-17, har man kunnat sluta sig till att Hippocampus behövs för att ett minne som är "yngre" än 3 år skall kunna aktualiseras. De som funnits längre än så kan aktiveras utan dess hjälp. Man kan härav sluta sig till att det kan ta

upp till tre år för en vuxen att bygga in en ny symbolisk form på ett stabilt sätt i långminnet. Det innebär i så fall att viktiga emotionella erfarenheter måste arbeta under flera år för att kunna befästa sig i det symboliserande självet. Det ger oss en förståelse av att en symboliskt förändrande individualterapi bör fortgå under en längre tid. Forskning har också visat att de som genomgått en längre tids psykoanalytisk psykoterapi beskriver mer varaktiga förbättringar än de som gått en kortare; något som bl a kan tala för denna tanke (Sandell, Schubert, 1997). Man kan också av inre dynamiska skäl förstöra de nyskapade symbolerna, eller bättre uttryckt, förstöra de inre objekten, genom att som Bion säger, "attackera länkarna". Det visar sig tydligast om ett psykotiskt synsätt tar överhanden och det utvecklas en malign regression (Balint, 1968), under vilken man antagligen också kan förstöra tidigare gjorda länkar. Man kan se detta som att individen i en kris, kanske en utvecklingskris, inte maktar förändra sin underliggande försvarsorienterade världsbild, med de försvar av avund och förnekande som används för att stödja denna. Istället "attackeras" den "naturliga" symboliska progression som redan byggts upp.

Minnesinlagringsarbetet, eller snarare inläringen, försiggår utanför vårt dagliga medvetande "off line". Vi minns enbart resterna av det när vi vaknar. Det är dem vi kallar dröm. Varför är tillgången till dessa rester så värdefull? De flesta av oss menar ju, att en tillgång till vårt drömliv, det vi kallar vår inre värld, är en av de viktigaste frukterna av en terapi eller analys. Här kommer vi in på begreppet uppmärksamhet (attention) som bl a Bion och en annan analytiker, Kelman (1971), skrivit om. Det är centralt att patienten själv får vara i sin dröm, så att hans vakna uppmärksamhet riktas mot den. Uppmärksamhet, dvs medvetet arbete, kring sitt inre liv är en grundförutsättning för all insiktsorienterad psykoterapi: Att samtidigt dela det man uppmärksammar med någon (consensual validation) som inte genast definierar det.

Jag är övertygad om att terapeutens eller analytikerns uppmärksamma lyssnande på en dröm under en överföringsrelation påskyndar och fördjupar den förändrande processen. Drömmen så att säga dröms igen i relation till terapeuten och patientens medvetna själv. Den terapeutiska miljön med ordnade ramar och en koncentrerad arbetsrelation har antagligen vissa likheter med hur drömmiljön i hjärnan ser ut under sömn, nämligen att inga ovidkommande stimuli finns med. Något liknande theta-aktivitet förekommer säkert hos patienten under den tiden och för den delen också hos terapeuten om nytt material bearbetas – kanske mest under perioder av 'reveries'.

Drömmens formella struktur

Freud menar i Drömtydning (1966) i korthet följande: Om infantila impulser och önskningar härrörande från driftslivet, senare Detet, kommer i kontakt med eller svarar mot något som nyligen skett, en dagsrest, uppstår en latent drömtanke. Eftersom en sådan inte kan accepteras av den vuxnes medvetna, senare Jaget, omvandlas den genom kondensation, förskjutning, överföring till bild och symbolisering, till en manifest dröm, för att i den formen kunna accepteras av det vakna medvetandet. Psykoanalytikerns arbete är att analysera drömmar, dvs finna vägen till de ursprungliga drömtankarna. Att med drömtankarna som grund utforma en manifest dröm kallar Freud för drömarbete.

Det är mycket inre arbete vi inte vill vara medvetna om och detta faktum påverkar naturligtvis minnet av drömmarna. Censuren gäller dock det emotionellt laddade innehåll man inte själv kan tolerera att ha i medvetandet och det kan, men behöver inte, vara infantila sexuella impulser, vilket

Freud i perioden av Drömtydning ansåg vara grunden för drömmarna. Jag menar att drömarbetet, i betydelsen in- och omläring, både utgörs av den aspekt som är medveten, och som vi beskriver som dröm, och den aspekt av inläringen som är omedveten.

Med drömarbete menar jag således följande:

1. Att skilja ut viktigt från oviktigt material.
2. Att undersöka hur de viktiga emotionella erfarenheter man nyligen haft kan överensstämma med redan befintliga psykiska universa inom det symboliserande självet.
3. Om upplevelsena man haft är av omvälvande art och inte kan omfattas av det Symboliserade Självet vidtar ett intensivt arbete med att skapa en ny symbolisk förståelse. Ett nytt psykiskt universum med ändrat sätt att förstå sitt liv har uppstått. Det råder dock ett organiskt samband med tidigare universa: Man kan se en symbolisk progression.

Vissa neurovetenskapliga data om drömmen

Regleringen av sömn och REM och N-REM fas är inte fullt klarlagd (följande data från Kandel et al, 2000). Muskeltonus försvinner och gör oss övergående förlamade. Det gäller dock inte andningen, mellanörats muskler och ögonen. REM-fasen har ju fått sitt namn av att ögonen rör sig – (Rapid Eye Movement) på ett speciellt sätt (Dement, Kleitman). Under REM-fasen minskar vår sympaticusaktivitet: Den inre kroppstemperaturen sjunker och blir mer omgivningsberoende, erektion hos män uppstår och pupillen drar ihop sig (blir miotisk).

Medan EEG:t är desynkroniserat under denna fas försiggår en synkronisk theta-aktivitet i Hippocampus. Väcker man drömmaren under denna fas rapporteras det ofta livaktiga, emotionellt laddade drömmar med snabba växlingar i handlingen samt ofta förvirring. Under denna fas kan den motoriska spärren vid sällsynta tillfällen släppa och man kan då skada både sig själv och andra genom att "leva ut sina drömmar". Också under de andra perioderna (N-REM-fasen), deltafasen, förekommer drömmar. De rapporteras vara färre till antalet och är mer kognitivt hållna. De är sammanhängande och samtidigt närmare ett realitetstänkande med dagsrester. De är samtidigt mindre levande, mindre emotionella och är oftare behagligare. Bland annat har psykoanalytikern och drömforskaren Max Stern (1988) visat att det är under N-REM-fasen som barn och vuxna vaknar i skräck (pavor nocturnus), går i sömnen (somnambulism) och kissar på sig (enures).

En enkel modell för drömarbete

Numera har man lämnat teorin om att höger och vänster hjärnhemisfär har helt skilda uppgifter och man ser mer relativt på denna skillnad. Klart är emellertid att vänster hemisfär är dominant vad gäller viljestyrd motorik och kognition, såsom språkförståelse och förberedelse till tal, dvs verbalt tänkande. Höger hemisfär är dominant vad gäller affekter, affektuttryck och icke-diskursivt material såsom bilder.

Nedan tänker jag emellertid utgå från en modell utarbetad av Levin (Levin och Vuckovich, 1987, 1988, 1992.), psykoanalytiker och forskare kring drömmar och inläring. Det är en modell som är

väl grov, men vad jag förstår relativt väl grundad på neurovetenskaplig forskning. Den är både instruktiv och användbar. Jag vill i detta sammanhang lyfta fram filosofen Susanne Langers definition av modell (1967 s 59, fritt översatt):

En föreställning (image) är inte en modell utan den lyfter fram ett perspektiv av ett skeende där flera andra perspektiv är möjliga. En modell, å andra sidan, illustrerar alltid en konstruktionsprincip eller ett sätt att fungera. Det är en symbolisk projektion av dess objekt och behöver inte likna detta alls. Den måste emellertid tillåta alla faktorer i modellen att "matcha" de faktorer som påverkar objektet. Modellen överensstämmer med den konvention som råder i det aktuella vetenskapliga samhället. Denna konvention bestämmer valet av modell. Alla faktorer i den utvalda modellen är lika sanna; ett faktum som bestämmer modellens precision, men också bestämmer och begränsar dess användbarhet. Det senare är den "kostnad" skaparen av modellen får ta, när han omformar objektet till en modell.

Levin anger att vänster hemisfär före födseln tar över den viljemässiga styrningen av kroppen medan höger på samma sätt kommer att domineras av det limbiska systemet. Han hävdar vidare att en integration dem emellan under småbarnsåldern inte kan ske annat än genom lillhjärnan, via hjärnstammen, eftersom den direkta förbindelsen hemisfärerna emellan, Corpus Callosum, först börjar fungera vid 3 1/2 års ålder och är fullvärdig först vid adolescensen; detta beroende på sen myelinisering.

I lillhjärnan vidtar en integration av informationen från båda hemisfärers subsystem. När man är vaken dominerar huvudsakligen vänster hemisfär över höger (undantagandes de korta perioder under dagen jag tidigare nämnt). Under REM-fasen "släpps höger hemisfär fri från denna kontroll" och hemisfärerna arbetar relativt åtskilda från varandra, hävdar Levin. Jag har sökt åskådliggöra detta med nedanstående figur.

Figur

Drömmen formas av tre inlärningssystem

Enligt Levins modell använder sig CNS av olika inlärningssystem som i sin tur leder till olika kunskapsdomäner och de samverkar alla i personlighetens uppbyggnad. Han menar att dessa avspeglar sig i tre olika slags drömtyper:

1. Den första typen av drömmar är de som motsvarar det kunskapssystem som relaterar till känsloliv och drifter. Det är centrerat till höger hemisfär med dess direkta relationer till det limbiska systemet - CLS (det corticolimbiska systemet).¹¹ Vi kan i efterhand tänka oss att Freud i Drömtydning försöker få fram högerhjärnans innehåll av drifter och affekter i "renodlat tillstånd", ofta på bekostnad av förståelsen för det manifesta innehållet.

Levin menar att detta system representerar det traditionella psykoanalytiska perspektivet, eftersom det söker integrera det limbiska systemets affekt och driftssystem (höger hemisfär) med dess inbördes konflikter med det vi lärt oss av samhällets regler via internalisering av språket (vänster hemisfär). Här råder ett konfliktförhållande och det är dessa konfliktsystem som arbetas med i traditionell psykoanalys. Levin beskriver neurosens försvarsmekanism bortträngning som ett funktionellt block i Corpus Callosum, där den kognitiva, dominerande vänstra hemisfären inte får kontakt med höger: Neurotikern får inte möjlighet att integrera sitt driftsliv. Försvarsmekanismen förnekande kan på analogt sätt förstås som att drift och affekt inte kommer i kontakt med det kognitiva tänkandet: Den "jagsvage" får ett bristfälligt överordnat grepp på sitt driftsliv och styrs därför av det. Med vår nuvarande kunskap är det rimligare att urskilja drifter från affekter på det sättet som Tomkins gör i sin affektteori. Av samma skäl tycker jag det är riktigt att låta libido, som den enda primitiva motivationen till liv, ersättas av olika motivationssystem på det sätt som Lichtenberg (1989) gör.

Vårt liv förhåller sig alltid till de kartor och värderingar som vi format under de första åren; dem som jag här, influerad av Klein, kallar delobjektsuniversa. Dessa befinner sig ständigt i konflikt med senare utformade livskartor. Många drömmar kommer i långa sekvenser och med olika skeenden. Sådana drömmar kan vi lära oss att "läsa". Jag har bl a påverkats av Meltzer därvidlag (se annan plats i Bulletinen) . Att arbeta med det manifesta innehållet ger mycket men det är emellertid nödvändigt att gå in på det icke-manifesta, ofta CLS-dominerade, innehållet. Skälet är att dels döljs det här ofta icke erkända psykiska universa, dvs visar sig icke medvetna sätt att förstå och hantera världen som är viktiga att påvisa i analysen/terapin. Dessutom kommer vi på detta sätt åt de grundläggande livsantaganden som inte kunnat integreras på ett konstruktivt sätt av det symboliserande självet.

2. Det andra kunskapssystemet - VCS, det vestibulo-cerebellära systemet - ger drömmar som beskriver självupplevelser på kärnsjälvsnivå. Det har paralleller med Emdes prerepresentationella själv och Sterns kärnsjälv. Detta system sammanför de båda hemisfärernas information samt lillhjärnans (Itoh, M., ref. av Levin) till en affekt-kognitiv emotionell erfarenhet som först senare kan ge upphov till symboler. Vid 3,5 års ålder, börjar gradvis Corpus Callosum att förmedla information mellan de båda hemisfärerna.

---

¹¹ C, s 213, Gainotti, 1989, 1993.

Detta kunskapssystem är av avgörande vikt under de första åren. Det är kroppsligt till sin natur och intar en dominerande position hos det lilla barnet. Hit "hör" vår grundläggande kroppsuppfattning och våra affektmotoriska schemata. Detta sätt att organisera kunskap aktualiseras när man arbetar med kroppen och djupandning i kroppsorienterad psykoterapi ad modum Downing (1997, Wrangsjö, 1987). Det är denna terapins "styrka" att aktivt kunna utveckla detta system och samtidigt kunna bygga broar till de andra systemen. När man aktivt arbetar med djupandning, väcker affekter och har viss kroppskontakt, "flyttar man lätt över till sk "högerhjärnematerial" (REM-fas material eller i detta sammanhang CLS- och VCS-Material). Man får således relativt ofta drömmar som visar på preodipalt delobjektsinnehåll. Det är då viktigt att förstå att de uppstått i ett annat terapeutiskt system än det psykodynamiskt verbala (R. 1992). Det är därför inte säkert att dessa drömmar direkt kan jämföras med dem man har i en sedvanlig verbal terapi eller analys i evaluerings avseende. Man har väckt upp materialet på ett annat sätt och med en annan typ av uppmärksamhet hos patienten samt med ett annat handlag från terapeutens sida. Det är först när vi bearbetat materialet på ett sedvanligt verbalterapeutiskt sätt, dvs med ordets, den diskursiva symbolikens hjälp, som patienten kan tillgodogöra sig allt detta material och därmed uppnå en grundad autonomiupplevelse utifrån sitt genuina själv. I verbal terapi ger sig detta system tillkänna när vi kommer i kontakt med icke väl fungerande kärnsjälvsnivåer (Stern, 1985) hos patienten. Det tar sig uttryck medelst symptom såsom grumlad syn, yrsel, ostadighet, upplevelse av att falla etc.

3. Det tredje kunskapssystemet - CSS cortico-striatum-systemet - utgår i denna modell från vänster hemisfär och har sin tyngdpunkt i den sociala sfären. Vi skaffar oss olika vanor, vänjer oss vid olika interaktioner och lär oss sociala roller. I detta system är barnet lika effektivt som den vuxne och ofta räcker det bara med en erfarenhet, enligt Levin för att man ska ha lärt sig att utföra beteendet respektive att vara i rollen. I sin mest extrema form kan vi här tänka oss de drömmar som vi faktiskt inte förstår som drömmar i egentlig bemärkelse: sådana som bara består av handlingssekvenser såsom en flack, klichéfylld actionfilm med redan etablerade undermeningar. I sin extrema form är denna typ sällsynt efter en tids terapi. Här finns också orden - en mer abstrakt form av handlingar som redan är symboliserade och alltså i sig inte behöver innebära en emotionell erfarenhet.

Men här finns också den vanliga manifesta drömmen som väcker vår förundran. Det är en dröm vars innehåll är format till en sammanhängande berättelse eller som är uppdelat i flera olika sekvenser eller scener. Berättelsen styrs emellertid inte av den vaknes logik utan den leder ofta fram till egendomliga och överraskande situationer vilka, utan några formella invändningar från drömmarens sida, för till den ena skrämmande eller lustfyllda situationen efter den andra.

Vidare hör till den manifesta drömmens karaktäristika att man intuitivt anar att den har många förståelsenivåer. Eller som Foucault skriver i den essä om Freuds bidrag till synen på drömmen som utgör förord till Binswangers Dasein-analysis (1954, sid. 43, fritt översatt):

"Psychoanalysis had inaugurated a psychology of dreams or, at least, had restored to the dream its psychological rights. And yet this was undoubtedly not to recognize its full range of validity. In Freud, the dream is the element common to the expressive forms of motivation and the method of psychological deciphering: it is at once the symbolic code of psychology and its grammar. Freud thus restored a psychological dimension to the dream, but he did not succeed in understanding it as a specific form of experience. He reconstituted the dream in its original mode with fragments of revived thoughts, symbolic translations and implicit verbalizations. The logical analysis of the whole is a logic of discourse, the motivations and structures uncovered are woven on the same psychological warp as the forms of waking consciousness. Freud psychologized the dream - and

the privilege it thus acquired in the realm of psychology deprived it of any privilege as a specific form of experience."

Hjärnforskaren Gazzaniga (1985, 1998) menar att det är visat att vår tolkande och meningsgivande instans ("the interpreting mechanism") finns inom vänster hemisfär. Denna instans skapar nya meningar och former av det utgångsmaterial som presenteras för den. Denna generativitet (Corballis ref. av Bucci, Deacon) sker utifrån vissa regler som gäller för människan generellt men också sådana som är karaktäristiska för just den individen. Samma regler styr bildandet och omformandet av det Symboliserande Självet.

Denna generativa funktion är tvingande och ger således både upphov till en för drömmaren i stunden förståelig och rimlig berättelse av de olika disparata processer som försiggår, samtidigt som den i kraft av sin natur fungerar som Freuds drömcensor.

Vad jag förstår var Jung (1994, 1995) den förste som lyfte fram det manifesta innehållet i drömmen och fann detta meningsfullt i sig. Senare har flera andra tillkommit med sinsemellan olika utgångspunkter¹². De ser den manifesta drömmen som ett uttryck för individens försök att integrera erfarenheter och på det sättet fördjupa sin individuation och skapa sig en egen inre berättelse och mening med sitt liv¹³. Den manifesta drömmen avspeglar således våra försök att bildmässigt åskådliggöra en förståelse av viktiga emotionella erfarenheter sedda ur perspektiv av det symboliserade självet tidigare kunskap. Den ger också kommentarer till detta innehåll; alltifrån tankar, olika känslor till manifest ångest som väcker personen (Max Stern, 1988). Han inser då att han inte äger en symbolisk förmåga att bemästra den situation han möter i drömmen, utan behöver hjälp.

Vi kan se på Kohuts (1971, s 5, 149) självtillståndsdrömmar i vilka en frisk aspekt av självet porträtterar en störd del. Han ger exempel på några sådana som väl skulle kunna vara mardrömmar: I en dröm befinner sig patienten i en raket som cirkulerar runt jorden och således inte slipper ur gravitationens kraft (som skulle innebära psykos), utan hålls kvar i orbit av den narcissistiska överföringen till terapeuten. Han når dock inte jorden utan befinner sig ständigt på samma avstånd i sitt skyddade skal. Hans narcissistiska avstånd till terapeuten och inkapsling finns kvar. Han ger på samma ställe ett annat exempel där patienten allt snabbare gungar på en gungbräda utan att för den skull falla av (exhibitionistiskt behov som aktualiseras av psykoanalytikerns intresse för hans inre situation). Om under REM-fasen varje system arbetat inom sin egen domän, så förs under N-REM-fasen dessa olika kunskapssystem samman till en mer sammanhållen (och objektiviserad) form. Man provar således ut vad man lärt sig i en mer integrerad form. Under denna fas, hävdar Levin, sker också själva inlagringen (downloading) i minnet. Nyinlärning sker i en serie av REM-N-REM-REM-sekvenser som kan pågå under ett par dygn eller veckor. Det tar dock oftast år att på detta sätt åstadkomma djupgående förändringar i det symboliserande självet.

Lyckas man någorlunda har man arbetat sig fram till en övergripande förståelse av situationen man drömt om samt har också provat ut ett komplext symboliskt scenario i drömmen. Här ligger vikten

---

¹² Jag tänker på Fromm (1951), Foucault (1954), Ullman (1996), Gabel (1985), Kelman (1971), Kohut (1971) och Grotstein (1980, 1981).

¹³ Översiktligt: Ross Levin, 1990, Gaines, 1994, Fosshage, 1997.

av att drömma: Att skapa sig nya färdigheter och sedan prova ut dem under drömmen tills man har en någorlunda utarbetad kontroll (anticipiering). Först därefter kan man utföra den symboliskt mättade handlingen med all dess inneboende mening i verkligheten. Terapi- och analysarbetet utgör en fortsättning av drömarbetet: Som en patient uttryckte det: Efter att jag berättat drömmen här och varit i den under arbetet med dig får jag ofta en klarhet först när jag är själv, efteråt. Men jag skulle vilja komma ihåg vad jag då tänker, så att jag kan berätta det för dig, för först då jag får säga det blir det riktigt tydligt för mig själv, osv.

Det sker emellertid ofta, framför allt hos barn, som inte utvecklat en tillräcklig komplexitet i det symboliska känslotänkandet, för att kunna hantera en affekt-kognitiv situation, att det inte "går ihop". Därför kan de vakna mitt i natten och gråta eller vara fyllda av skräck (pavor nocturnus). Samma sak händer den vuxne när han möter en uppgift som han symboliskt inte är mogen och därför vaknar med en mardröm. Det är en signal inifrån att hans symboliserande själv måste utvecklas vidare.

Stresshormoners påverkan av tänkandet

När man behöver vara alert frigörs hormonet Noradrenalin (i forts. NA) vårt flykt- och kamphormon. NA påverkar bl.a. Locus Coeruleus (i forts. L.C.), en cellkärna i hjärnstammen som sänder ut projektioner över hela hjärnbarken (neocortex samt basal forebrain, Hippocampus och lillhjärnans cortex) med viss dominans för vänster hemisfär. Man blir alert och "lösningsorienterad" (K s 694-697). Vid upplevd fara insöndras mer NA och det uppstår en klar vänsterdominans. Då krävs ett omedelbart ställningstagande för kamp eller flykt och inkännandet och det sofistikerade "känna-tänkandet" (R.1998) försvinner till förmån för ett extremt handlingsinriktat, ofta operationellt, tänkande.

Man har visat att människor med en tidig traumatisk uppväxt med deprivation och/eller övergrepp av olika slag samt vuxna som genomgått svåra trauma (PTSD) befinner sig i kronisk stress (Nemeroff, 1998). Denna kroniska stress är ofta omedveten för individen, liksom också orsakerna till den, eftersom den kan ha blivit till en del av karaktären (egosynton) och den upplevs därför inte alltid obehaglig av personen. Han kanske snarare uppsöker stressfyllda situationer för att känna sig hemma med sig själv.

Senare decenniers forskning har visat att "lugn och ro"-hormonet oxytocin (i forts. OT) motverkar stress. OT frigörs vid födsel, amning, sex, matintag och (mjuk) beröring. Dess verkan leder till en "uppluckring av gränser", även inom den psykologiska domänen (Ramberg, 1996) och minskar därmed autonomiupplevelsen samt ger en ökad och fördjupad anknytning (Uvnäs-Moberg, 1998). Det föreligger data som är förenliga med hypotesen att OT via påverkan på L.C. befämjar höger hemisfärs aktivitet, vilket t.ex. sker då REM-fasen inträder under sömnen (K s 803). L.C.s aktivitet skulle således till stor del bestämmas av balansen mellan NA och OT. L.C. fungerar i sin tur som ett slags regulator av balanseringen av hjärnans hemisfärer: Att ta emot, uppleva samt "öppna upp" för anknytning och tillhörighet (högerhjärnedominans) å ena sidan och autonomi, fokuserat och handlingsinriktat tänkande (vänsterhjärnedominans) å den andra.

Vi kan i början av en psykoanalys se att en psykiskt störd analysand befinner sig under påverkan av stress, oftast en icke medveten sådan, som är "inbyggd" i kroppen i form av ett patologiskt

utvecklat omedvetet kroppsschema. Det råder då troligtvis en bristande balans mellan höger- och vänsterhjärneaktivitet, med en relativ oförmåga till att "känna-tänka" och därmed svårigheter för analysanden att bilda funktionella symboler (R.1998). I analysen kan detta leda till att patienten talar utifrån en operationell och "stum" inre värld (alexithymitendens) med för honom skrämmande genombrott av inre farliga, sexuella och bisarra bilder; således en funktionell vänsterhjärnedominans med "impuls-genombrott" av högerhjärneaktivitet.

Drömmarna är ofta flacka med en extrem N-REM-karaktär med inslag av skrämmande bisarra bilder och känslor.

I denna period upplevs ofta en tolkning som direkt fientlig eftersom den faktiskt utgör ett angrepp på ett symboliserande själv som inte är i funktionsdugligt skick.

Den centrala uppgiften under denna period är att skapa en hårbärgande miljö och det tar tid. Man kan under analysens gång iaktta hur analysandens "känna-tänkande" gradvis blir mer mångfacetterat och integrerat, alltmedan (moders-) överföringen fördjupas.

Så småningom kan analysanden under inverkan av modersöverföringen (som förmedlas via rösten, inte orden. I drömmen är den ofta beskriven som musik) själv börja "känna-tänka" med båda hjärnhalvorna inkopplade.

Jag tycker det är rimligt att tänka sig att den trygghet som gradvis uppstår när analysanden åter och återigen upplever analytikerns (riktade) empati gör att hans (för honom omedvetna) endokrina balans förändras på sikt. Balansen kan också ändras i stunden. Så kan t.ex. analysanden väl utanför analysdörren uppleva att det som under analysen var en bärande meningsfylld upplevelse plötsligt förbyts i ett övertygande paranoitt scenario. Jag menar att det finns skäl att tro att den psykoanalytiska behandlingen gradvis påverkar den hormonella balansen, vilket i sin tur påverkar förmågan att "känna-tänka" och därmed förmågan att skapa ett bättre fungerande symboliserande själv. Det kan till stor del ske spontant utan analytikerns tolkande medverkan men kräver hans empatiska och genuina närvaro. Gradvis, när autonomiupplevelsen är tillräckligt utvecklad och vänster-högerhjärnefunktionen är någorlunda integrerad, kan så tolkningarna komma. Tolkningar är naturligtvis nödvändiga för att lyfta fram falska eller infantila element i det symboliserande självet som annars skulle leda till omedveten eller medveten psykisk konflikt till följd av dess grandiosa och (själv)destruktiva karaktär.

Diskussion

Levin (och Vuckovich) har gjort en distinkt uppdelning i ett höger- och ett vänsterhjärnetänkande med separata kunskapssystem, med dominans för drift och känslor (limbiskt system) i det förra och för kognitiv och motorisk funktion i det senare.

Det har gått flera decennier sedan teorierna om höger- och vänsterhjärnans skilda funktioner lanserades (Wexler, 1980). Mycket forskning har utförts sedan dess. Några har då hävdats att de negativa kategorierna har sitt ursprung i höger hemisfär medan de positiva utgår från den vänstra delen (Davidson, 1984, ref. av Bucci, 1997). Detta synsätt har bemötts av Gainotti (1989, 1993) och av Johnsen (1996).

Mycket av den s.k. lateraliseringsforskningen har utgått från undersökningen av människan med en hjärna där Corpus Callosum i medicinskt syfte skurits av ("split brain") och där således de båda hemisfärernas hjärnbark inte längre har direktförbindelse med varandra. Numera kan man göra undersökningar på normala hjärnor i arbete, där således hela hjärnan arbetar integrerat.

Många lägger mer tyngdpunkt på ett funktionalistiskt synsätt än på strukturer, såsom Christianson (1994).

Gazzaniga (1985, 1998) menar att den intakta hjärnan arbetar i flera oberoende funktionella enheter, moduler, samtidigt. Inte alla operationer kan bli medvetna och andra kommer växelvis inom medvetandets sfär. Det är dock i den vänstra hemisfären som mening skapas.

Det är viktigt att ha i minnet att Levins modell, grundar sig på förutsättningen att Corpus Callosum inte fungerar fullt ut förrän vid 12 års ålder, eller kanske först under adolescensen. Detta bekräftas av Gainotti samt stöds av Doty (1989), som dessutom skriver att normala 4-åringar uppvisar ett "split-brain"-syndrom.

Fuster (1997, s 39-40 grundat på artikel 1991 av Schwartz och Goldman-Rakic) skriver emellertid kortfattat att Corpus Callosum (på Rhesusapor som har likheter med människan) är så väl utvecklad vid födseln att respektive hemisfärs prefrontala hjärnbark kan kommunicera med den andra på ett "tillräckligt tillfredsställande sätt". Jag kan tänka mig att Fuster i stället skulle hänvisa till faktumet att prefrontallobens hjärnceller, lager 3, inte är fullt utvecklade förrän i adolescensen (Mrzljak et al, 1990), som en biologisk grund till att barnet och tonåringen inte fullt ut kan omfatta samma upplevelser som en vuxen kan. Kandels bok ger inga närmare upplysningar i denna fråga, vad jag kan se.

Jaynes (1976, s 100-125) hävdar att människan har Commissura Anterior, beläget framför Corpus Callosum, som förbinder temporalloberna och på så sätt integrerar de senare med varandra.

Galin (1974), Taylor (1987) och Henry (1993) har ju, som beskrivits ovan, också formulerat psykologiska modeller utifrån tanken att psykologisk stress kan åstadkomma en partiell funktionell klyvning av de båda hjärnhalvornas funktion med åtföljande försämring av psykisk bearbetningsförmåga.

Sett ur denna synpunkt kan en konstant vänsterhjärnedominans förhindra ett "känna-tänkande" under vilket höger och vänster hemisfär arbetar integrerat. Detta emotsäger emellertid inte helt Levins grundanslag. En icke störd individ integrerar enligt hans modell gradvis de åtskilda infantila världsbilderna allteftersom myeliniseringsgraden och kommunikationen mellan (och inom) de båda hjärnhalvorna ökar¹⁴.

Flera neurovetenskapligt intresserade psykoanalytiker har skapat psykologiska modeller som bygger på biologiska forskningsresultat om hjärnans lateralitet som också Levin använder sig av.

Jag tänker på Grotsteins "dual track"-princip (1980, 1983) enligt vilken vi upplever och bearbetar våra erfarenheter dels utifrån perspektivet av ett fristående autonomt jag och dels utifrån perspektivet att vara ett med "the primal object". Det är ett synsätt som liknar det jag presenterat

---

¹⁴ Hypotesen om lillhjärnan som den dominerande integratorn under småbarnsåren kan få ett visst stöd hos Deacon (1997). Vid äldre ålder torde Damasio somato-sensoriska, hypotes, enligt vilken höger hjärnan ständigt skapar en halv- omedveten kroppsreferens, vara den övergripande integratorn.

(1992) och enligt vilket jag beskriver att vår utveckling och symboliska inre värld utvecklas i den autonoma och den homonyma dimensionen samtidigt.

Här finns också Taylor (1987) som övertygande kopplar samman hjärnforskning, viktiga biologiska regleringsmekanismer med begreppet alexithymi, kleiniansk psykoanalytisk tradition och självpsykologi.

Hit hör också Bucci (1997) med sin "multiple code theory" som bl.a. grundar sig på Gazzanigas syn på hjärnans funktion. Den senare är som nämnts kritisk till en uttalad lateralitetsteori, som Levin hävdar. Han lyfter i stället fram sin teori om flera moduler, där det bara finns en meningsgivarmekanism (the interpreter mechanism) belägen i vänster hemisfär, som i sin tur kan stå för det symboliska nyskapandet i egentlig mening (generativitet, Corballis, se Bucci).

Levins modell bygger således på biologiska rön, som visserligen i flera avseenden bekräftats men också modifierats och dessutom till viss del ifrågasatts (t.ex. Gazzaniga, Bucci).

Hans modell har emellertid, med dessa invändningar i minnet, gett mig en mer integrerad syn på mitt kliniska arbete både som psykoanalytiker och kropporienterad psykoterapeut.

Modellen visar hur det Symboliserande Självvet förankras genom den kroppsliga erfarenheten (VCS, CLS). Om vi tillräckligt fått uttrycka och uppleva våra affektmotoriska mönster och upplevt, resp i viss mening tillfredsställt, våra biologiska drifter (motivationssystem) i en tillitsfylld relation under tidig barndom ger det oss en stark inre "grundning" (Keleman) och upplevelse av genuinitet. Modellen visar också att man kan lära sig mycket komplex, redan symboliserad kunskap utan att "bottna" denna i sig själv, om man inte låtit den genomarbetas i CLS-systemet. Man tar över denna kunskap på ett passivt och okritiskt sätt genom att härma auktoriteten eller den "ledande stilen". Det är ett vanligt sätt att tillägna sig sociala färdigheter. För många är det först när de ifrågasätter denna aspekt av sin identitet som de upptäcker sin bristande förankring i rollen. Om en stor del av den sociala kunskap man inhämtat under uppväxten har denna bristfälliga grund kan vi tala om "som om"-personligheter (Deutsch) och pseudomognad (Meltzer, 1967). Det är en inre situation som många borderlinepersonligheter delar.

Referenser

Angyal, M (1965) *Neurosis and Treatment*. N Y: Wiley and sons.

Bachelard, G. (1986) *Lågan av ett ljus*. Göteborg: Korpen.

Balint, E. (1968) *The Basic Fault*. London: Tavistock Publications.

Bion, W. (1993) *Vid närmare eftertanke*. Sthlm: Natur & Kultur.

Braun, A.R., Balkin, T.J. m fl (1998) Dissociated Pattern of Activity in Visual Cortices and their Projections during Human Rapid Eye Movement Sleep, I (jan 1998) *Science*, Vol 279, s 91-95.

Brewer, J.B., Zhao, Z., Desmond, J.E., Glover, G.H., Gabrieli, J.D.E. Making Memories: Brain Activity that Predicts How Well Visual Experience Will Be Remembered. *Science*. Vol 281 (August 1998).

Bucci, W. (1997) *Psychoanalysis & Cognitive Science – a Multiple Code Theory*. New York: Guilford Press.

- Christianson, S.-Å. (1994) *Traumatiska minnen*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Crick, F. (1994) *The Astonishing Hypothesis*. London: Simon and Schuster.
- Damasio, A. R. (1994) *Descartes' Error. Emotion, Reason and the Human Brain*. New York: Avon Books.
- Deacon, T.W. (1997) *The Symbolic Species. The Co-evolution of Language and the Brain*. New York: W.W. Norton & Company.
- Derryberry, D. & Reed, A. M.(1994) Temperament and the selforganization of personality. *Development and sychopathology*. 6:653–676.
- Doty, R.W. (1989) Some Anatomical Substrates of Emotion and their Bihemispheric Coordination i Gainotti, G., Caltagirone, C. (eds) *Emotions and the Dual Brain*. New York: Springer Verlag.
- Downing, G. (1997) *Kroppen och ordet*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Edelmann, G. M. (1992) *Brilliant Air, Brilliant Fire*. London: Allen Lane/Penguin press.
- Emde, R. (1983) The prerepresentational self and its affective core. *The psychoanal Study of the Child*, 38:165-192. New Haven, CT: Yale Univ Press.
- Fosshage, J.L. (1997) The Organizing Functions of Dream Mentation. *Contemporary Psychoanalysis*. 33:3,429–458.
- Foucault, M. (1954) Dream, Symbol, Existence i (1996, Ed. Hoeller, K.) *Dream and existence*
- Freud, S. (1923, 1986) *Jaget och detet och tre andra skrifter om jag-psykologins framväxt*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Freud, S. (1996) *Drömydning*. S. Skr. II. Sthlm: Natur & Kultur.
- Fromm, E. (1951, 1974) *Det glömda språket*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Fuster, J.M. (1997) *The Prefrontal Cortex*. N.Y.: Lippincott-Raven Publ.
- Gabel, S. (1985) Sleep Research and Clinically Reported Dreams. I *Journal of Analytic Psychology*, 1985, 30: 185-205.
- Gaines, R. (1994) Interpersonal and Jungian Dream Interpretation i *Contemporary Psychoanalysis*, Vol. 30, No 4.
- Gainotti, G. (1989) The Meaning of Emotional Disturbances Resulting from Unilateral Brain Damage. *Emotions and the Dual Brain*. New York: Springer Verlag.
- Gainotti G., Caltagirone, C., Zoccolotti, P. (1993) Left/Right and Cortical/Subcortical Dichotomies in the Neuropsychological Study of Human Emotions i *Cognition and Emotion* 1993, 7(1), 71-93.
- Galin, D. (1974) Implications for Psychiatry of left and right cerebral specialisation. A neurophysiological context for unconscious processes. *Archives of General Psychiatry*, 30, 572-583.
- Gazzaniga, M.S. (1998) The Split Brain Revisted. *Scientific American*, July 1998.
- Gazzaniga, M.S. (1985) *The Social Brain*. New York: Basic Books.
- Gazzaniga, M.S. & Smylie, C.S. (1984) Dissociation of Language and Cognition: A Psychological profile of two disconnected right hemispheres. *Brain*, 107, 145-153.
- Gazzaniga, M.S. (1988) The Dynamics of Cerebral Specialisation and modular interactions i Weiskrantz (ed.) *Thought without Language*. Oxford: Clarendon Press.

- Grotstein, J.S. (1980) A proposed Revision of the Psychoanalytic Concept of Primitive Mental States, part 1: Introduction to a Newer Psychoanalytic Metapsychology i *Contemporary Psychoanalysis*, Vol. 16, No 4.
- Grotstein, J.S. (1981) Who is the Dreamer Who Understands it i *Do I dare disturb the Universe*. London: Mavesfield Reprints.
- Havnesköld, L. & Risholm Mothander, P. (1995) *Utvecklingspsykologi Psykodynamisk teori i nya perspektiv*. Sthlm: Liber Utbildning.
- Henry, J. P. (1993) Psychologic and physiological responses to stress: The Right Hemisphere and the Hypothalamo-Pituitary-Adrenal Axis, An Inquiry into Problems of Human Bonding.. *Integrative Physiological and Behavioral Science*. Vol. 28, No 4, 368–386.
- Hobson, J. A. (1988) *The Dreaming Brain*. New York: Basic Books.
- Igra, L. & Sjögren, L. (1989) *Kärlek, skuld och gottgörelse, Melanie Klein i urval*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Izquierdo, I. And Medina J.H. (1997) Memory Formation: The Sequence of Biochemical Events in the Hippocampus and Its Connection to Activity in Other Brain Structures. *Neurobiology of Learning and Memory* 68, 285-316.
- Johnsen, B. H. Hemisfärisk asymmetri og affektiva lidelser. I *Nordisk psykologi*, 1995, 47: (1), 1-13.
- Johnson, M. (1987) *The Body in the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jung, C. G. (1994) *Psykets Dynamik och Struktur*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Jung, C. G. (1995) *Arketyper och Drömmar*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Kandel, E., Schwartz, J. H. & Jessel, T. M. (1991) *Principles of Neural Science*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Kelman, H. (1971) *Helping People*. N Y: Science House.
- Keleman, S. (1975) *Your body speaks it´s mind*. Berkley. Calif. Center Press.
- Kernberg, O.F. (1976) *Object relations theory and clinical psychoanalysis*. New York: Jason Aronson Inc.
- Kernberg, O.F. (1983) *Borderlinetillstånd och patologisk narcissism*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Klein, M. (1989, red. Igra, L./Sjögren, L.) *Kärlek, skuld och gottgörelse*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Kohut, H. (1971) *The analysis of the Self*. N Y: Inter Univ Press.
- LaBerge (1985) *Lucid Dreaming*. Boston, Houghton Mifflin Company.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1987) *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Langer, S. (1942) *Philosophy in a New Key*. N Y: O U P. På sv (1958) *Filosofi i en ny tonart*. Uppsala: A och W & Gebers.
- Langer, S. (1953) *Feeling and Form: A Theory of Art*. N.Y. Charles Scrobner's Sons.
- Langer, S. (1967,-72) *Mind: an essay on human feeling, vol 1,2*. London:Johns Hopkins Press.)
- Le Doux, J. E. (1994) Emotion, Memory and the Brain. *Scientific American*. June 1994.

- Levin, F. M. (1991) *Mapping the Mind: The intersection psychoanalysis and neuroscience*. Hillsdale, New Jersey: The Analytic Press.
- Levin, F. M. & Vuckovic, M. (1987) Brain plasticity, learning and psychoanalysis. *The Annual of Psychoanalysis*, 15: 19-96. N Y: Int Univ Press.
- Levin, R. (1990?) Psychoanalytic Theories on the Function of Dreaming: A Review of the Empirical Dream Research i (ed. Masling, J.) *Empirical Studies of Psychoanalytic Theories*. Hillsdale, N.J.: The Analytic Press.
- Lichtenberg, J. D. (1989) *Psychoanalysis and Motivation*. Hillsdale, New Jersey: The Analytic Press.
- Llinas R.R. & Pavé, D. (1991) Of Dreaming and Wakefulness i *Neuroscience* Vol. 44. No 3, pp 521-535.
- Mahler, M.S., Pine, F., Bergman, A. (1984) *Barnets psykiska födelse*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Meltzer, D. (1984) *Dream-life*. London: Clunie Press.
- Meltzer, D. & Harris-Williams, M. (1988) *The Apprehension of Beauty*. London: Clunie Press.
- Meltzer, D. (1995) *Den psykoanalytiska processen*. Sthlm: Natur & Kultur..
- Mishkiw, M./Appenzeller, T. (1987) The Anatomy of Memory i *A Scientific American Special Report*.
- Mrzljak, L., Uylings, H.B.M., Van Eden, C.G. och Judás, M. (1990) Neuronal development in human prefrontal cortex in prenatal and postnatal stages in *Progress in Brain Research*, Vol. 85.
- Nemeroff, C.B. (1998) The Neurobiology af Depression. *Scientific American*, June 1998.
- Pavlidis C. and Winson J. (1989) Influences of Hippocampal Place Cell Firing in the Awake State on the Activity of These Cells During Subsequent Sleep Episodes. *The Journal of Neuroscience* 9(8): 2907-2918.
- Piaget, J., Inhelder, B. (1969) *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
- Ramberg, L. (1987) *Kroppens roll i personlighetsutvecklingen i Kropporienterad psykoterapi*, red. Wrangsjö, B. Sthlm: Natur & Kultur.
- Ramberg, L. (1992) *Tänkbart-om individuation och tillhörighet*. Sthlm: Mareld.
- Ramberg, L. (1996) Om självförankring och tillhörighet, no 74. I *Bulletin för Svenska Föreningen för holistisk psykoterapi och psykoanalys*.
- Ramberg, L. (1998) Det symboliserande självet i (Wrangsjö, B. red.) *Barn som märks*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Ramberg, L. (under utgivning) *Läsbart: artiklar om det symboliserande självet*. Sthlm: Mareld.
- Rossi, E.L. (1986) *Hypnosis and ultradian rhythms*. I Zilbergeld, B & Edelstein, S & Araoz, D (Eds) *Hypnosis, Questions and Answers*. N Y: W. W. Norton, Pp 17-21.
- Sandell, R & Schubert, J (1997) Långtidspsykoterapi och psykoanalys vinner i längden. *Insikten* 1977:3, s 55-59.
- Schilder, P. (1950) *The Image and Appearance of yhe Human Body*, N Y: I U P.
- Schwartz, M.L./Goldman-Rakic, P.S. (1991) Prenatal Specification of Callosal Connection in Rhesus Monkey i *J. Comparative Neurology*, 307:144-162.
- Segal, L. (1986) *The Dream of Reality*. Heinz von Foersterws Constructivism: N Y: Norton.

- Stern, D. (1995) *Spädbarnets interpersonella värld*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Stern, D. (1992) The Pre-Narrative Envelope: An alternative view of “Unconscious Phantasy“ in Infancy. *Bull. Anna Freud Centre*. 15.
- Stern, L. B. (ed 1988) *Repetition and Trauma. Toward a Teleonomic Theory of Psychoanalysis*. Max M Stern med introduktion av Fred Levin.
- Sullivan, H.S. (1953) *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. N Y. W W. Norton & Co.
- Taylor, G.J. (1987) *Psychosomatic Medicine and Contemporary Psychoanalysis*. Madison, Connecticut: Int. Univ. Press.
- Tomkins, S. S. (1988) *Affect, Imagery, Consciousness*, Vol. I. N Y: Springer Publishing Company.
- Ullman, M. (1996) *Att förstå drömmars språk*. Sthlm: Natur & Kultur.
- Ullman, M., Kräppner, S. & Vaughan, A. (1986) *Drömtepati*. Sthlm. Natur & Kultur.
- Uvnäs-Moberg, K. (1998) Oxytocin May Mediate the Benefits of Positive Social Interaction and Emotions. *Psychoneuroendocrinology*.
- Wagner, A.D., Schacter, D.L., Rotte, M., Koutstaal, W., Maril, A., Dale, A.M., Rosen, B.R., Buckner, R.L. Building Memories: Remembering and Forgetting of Verbal Experiences as Predicted by Brain Activity. *Science*, Vol 281 (August 1998).
- Wexler, B.E. (1980) Cerebral Laterality and Psychiatry. A Review of Literature in *American Journal of Psychiatry* 137:3.
- Whyte, L.L.(1978) *The Unconscious before Freud*. London: Julian Friedman Publ.
- Winnicott, D.W. (1993, red. Jernstedt, A.) *Den skapande impulsen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Winson, J. (1985) *Brain and Psyche*. Garden City. N Y: Anchor Press.
- Winson, J. (1990). The Meaning of Dreams. *Scientific American*. Nov 1990.